

O (NE)ODGOVORNOSTI INTELEKTUALCEV RUDI RIZMAN

Povzetek

Opirajoč se na klasifikacijo vlog intelektualcev se avtor osredinja na problem, komu ali za koga govori intelektualec.

Prispevek v tem smislu razpravlja o različnih kritičnih temah: o problemu prepada med teoretičnim znanjem in praktičnimi kompetencami, o konceptih »javnega intelektualca« in »odgovornosti intelektualcev« pri Noamu Chomskem ter o »zgodovinski resonančnosti« intelektualcev v neoliberalno zamišljeni družbi. Avtor nasprotuje tezam o »koncu zgodovine« in »koncu ideologije«, ki predpostavljajo »konec izpostavljenе vloge intelektualcev«, ter nasprotno niza argumente v prid njihovi večstranski in pluralni vlogi v civilni družbi. Neoliberalna vladavina v tem pogledu ponuja intelektualcem številne nove izzive in odgovornosti, tj. priložnosti za novo vlogo v tržno dirigirani in strukturalno spremenjeni družbi. Intelektualci se morajo v tem zgodovinskem času preusmeriti od vloge »razlagalcev« k vlogi »zakonodajalcev«, kot to od njih pričakuje Zygmunt Bauman.

Rudi Rizman je profesor sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani; e-pošta: rudi.rizman@ff.uni-lj.si.

»As Zygmunt Bauman puts it – ‘Consumers become the promoters of the commodities they consume’. They become a commodified entity in their presentation of themselves«.

Michael D. Higgins, predsednik Irske, pesnik in sociolog

Ko je govor o intelektualcih, najprej pomislimo na tisto skupino vrhunsko izobraženih ljudi, ki so kritični do obstoječega družbenega stanja ter še posebej do patoloških stanj v družbi in hipokriziji vladajoče elite. O intelektualcih se je v tem smislu začelo govoriti od 1894. leta naprej, ko je več kot tisoč pisateljev, učiteljev in študentov protestiralo zaradi aretacije nedolžnega Alfreda Dreyfusa, ki je bil judovskega rodu. Še pred tem, predvsem pa pozneje, je pojem intelektualca pridobil na pomenih, ki medsebojno niso bili vedno konsistentni (Franz 2007). Vzemimo primer Marxovih opomb k Feuerbachu, v katerih je ta njegov kritik zahteval od filozofov, da se ne omejujejo le na razlaganje sveta, temveč da se osredinijo na njegovo spreminjanje. George Lukács je pozneje marksističnim intelektualcem naložil »zgodovinsko« nalogo, da usmerjajo in vodijo revolucionarni (delavski) razred, pri čemer pa se je po njegovem mnenju mogoče veliko poučiti od buržoazne dominacije na področju kulture. Naslednji pomemben korak, ki pa ostaja relevanten vse do današnjih dni, je naredil Antonio Gramsci in se nanaša na njegov koncept kulturne hegemonije. Ta uvaja specifično intelektualno formo dominacije, ki se sicer razlikuje od Lukácsove, ker je ta šele v končni posledici odvisna od tega, kdo obvladuje ali nadzira sredstva za proizvodnjo.

K bolj pluralnemu in h kompleksnejšemu razumevanju pojava intelektualcev pa so seveda prispevali tudi različni misleci, ki niso izhajali iz marksistične provenience, vendar tudi niso dosti odstopali od sociološke opredelitve intelektualcev kot distinktivne skupine, ki ima v družbi neko posebno poslanstvo. Friedrich Nietzsche (1956), na primer, jim je pripisal, da jih ne vodi toliko razum kot pa »kreativni impulz«. Intelektualec ni suženj (družbenih) konvencij, temveč »genij«, ki opravlja svojo vlogo skupaj s prvobitnim »arhitektom kozmosa«. Za angleškega zgodovinarja Thomasa Carlyla (1993/1841) pa je intelektualec predstavljal »heroja«, ki je nad množicami (maso) in ki s svojimi besedami ustvarja prihodnost. Šele Alexis de Tocqueville je prvi uvidel, da imamo opraviti z različnimi vlogami intelektualcev oz. z različnimi intelektualci. Opirajoč se na de Tocquevilla, je utemeljitelj sociologije znanja Karl Mannheim (1936/1929) zasnoval svoje primerjalne študije o intelektualcih, v katerih izstopa njegova klasifikacija intelektualcev na ideološke (konservativne) in utopične (radikalne).

Komu ali za koga govori intelektualec?

Pri klasifikaciji intelektualcev je mogoče (in treba) uporabiti več kriterijev. Eden od njih se sprašuje po tem, »komu« ali »za koga« govori posamezni intelektualec ali skupina intelektualcev (McGowan 2007, 52–56). Intelektualci seveda ne morejo naslavljati vsega sveta: skupnosti, na katere se obračajo, so lahko etnične/nacionalne, kulturne, profesionalne in druge. To, kam osredinja svoje delovanje, določi prepoznavno vsebino, profil in učinke delovanja vsakokratnega javnega intelektualca. Velikokrat je tudi težko potegniti mejo med, na primer, intelektualcem in ideologom, tj. »intelektualcem – mandarinom«, ki služi trenutno vladajoči oligarhiji. Praviloma se to zgodi, ko intelektualec za nek daljši ali prepoznavni čas predstavlja ali zagovarja neko skupino.

Levitev intelektualca v ideologa v običajnem političnem diskurzu ali retoriki ne uživa pozitivnega ugleda. Zaradi tega se nekateri intelektualci zatečejo k ironiji. V svetu zla ironični intelektualci niso odgovorni za nič, ker se zlahka skrijejo v neuresničenem kraljestvu svojih besed. Gre za to, da ob tem, ko se za nič ne zavzemajo, istočasno tudi vse obsojajo. McGowan (ibid.) naveže na Heglovo označevanje ironije kot vztrajajoče skušnjave, ki se ji intelektualci po navadi težko izognejo. Posledica tega v liberalnih družbah je običajno ta, da se posamezni intelektualci s sklicevanjem na »poštenost« izogibajo temu, da bi kogarkoli ali karkoli predstavljali. Na ta način poskušajo v svetu, ki je poln socialnih krivic in zla, ohraniti »čiste roke«. Vendar je treba pri tem spomniti, da je življenje demokracije – ne tako redko v zgodovini – doživelo tudi njeno odpravljanje. Tu se lahko intelektualci postavijo v njeno obrambo s tem, da se zavzemajo za odprti in vsestranski javni diskurz.

To pomeni, da si v pluralnem okolju demokratične deliberacije vsako javno izraženo stališče zasluži pozornost, naklonjenost in potencialno uveljavitev. V primeru avtoritarnih političnih okolij ponuja to disidentskim intelektualcem tudi priložnost za njihova herojska dejanja. Gattone (2006) v kompleksni in prepričljivi študiji o družboslovcih kot javnih intelektualcih omenja primere, ko so ti morali priznati, da je treba kontemplativno razsežnost njihovega znanstvenega raziskovanja razširiti še na preskriptivno razsežnost (primer Karla Mannheima) ali pa, da je treba pri razumevanju procesov racionalizacije sodobnih družb upoštevati tudi njihov širši zgodovinski kontekst (primer Josepha Schumpetra). Prednost omenjene študije je v tem, da naravnost kliče k nadaljnjemu in specifično zgodovinskemu fokusiranju realno obstoječih razlik med javnimi intelektualci in aktivisti na eni strani ter na drugi med intelektualci in znanstveniki v naravoslovnih in družboslovnih vedah.

Uresničenje Platonove zamisli, zapisane v njegovi *Republiki*, o intelektualcu (filozofu), ki bi kombiniral visoko teoretično znanje s praktičnim reševanjem konkretnih družbenih problemov, ostaja po dosti več kot dveh tisočletjih še vedno nedosegljiv ideal. Še več, danes prevladujoče definicije intelektualca nasprotujejo temu, da bi ti zasledovali praktične cilje, se pravi, da bi bilo mišljenje namesto iskanja (novega) znanja, vedenja in razumevanja podvrženo instrumentalizaciji (Gutting 2011). To je tudi eden od glavnih razlogov, da je največ intelektualcev zaposlenih na univerzah, čeprav je duh tržnega fundamentalizma, komodifikacije, korporativizma in akademskega karierizma močno omrežil tudi te ustanove.

Prepad med teoretičnim znanjem in praktično kompetenco

Kot empirični dokaz za zadnjo ugotovitev si oglejmo primer uglednega harvardskega profesorja Michaela Ignatieffa, pisca številnih knjig s področja človekovih pravic in nacionalizma, ki ga je referenčna revija *Foreign Policy* svojčas uvrstila med najuglednejše »globalne intelektualce«, oxfordski politični filozof Alan Ryce pa ga je opisal kot »javnega moralista«. Pred dobrimi šestimi leti se je odločil, da bo zapustil akademsko kariero in vstopil v kanadsko politiko. *The New York Times* je takrat napovedal, da bo postal Ignatieff naslednji kanadski predsednik vlade. Ta napoved se ni uresničila in je nasprotno samo en dokaz več o tem, da hodijo osebe iz intelektualnega/akademskega in političnega sveta po različnih in celo diametralno nasprotnih poteh. Najbolje je to opisal Ignatieff (v: Goldstein 2013, 11) sam:

Odšel sem iz akademskega sveta, kjer so me ljudje poslušali, v svet, kjer ni nihče verjel mojim besedam. V svetu politike sem se počutil kot medved v kletki, obkrožen z železnimi palicami. Vprašal sem se, kaj se pravzaprav dogaja. Star sem 58 let, objavil sem nič koliko knjig in ne spadam med neumne ljudi. Zakaj se moram zdaj nenehno zagovarjati? Moje dostojanstvo je resno načeto, vse to je neumno in vulgarno. To preprosto sovražim.

To, da nekdo razpolaga z visokim teoretičnim znanjem, seveda še ni zagotovilo za to, da obvladuje tudi praktične kompetence, tj. reševanje konkretnih in kompleksnih družbenih ter političnih problemov. Med akumuliranim znanjem in njegovo praktično uporabo zato obstaja velik prepad. Ničkolikokrat se lahko prepričamo o nizki kakovosti političnega diskurza, ki je poleg drugega tudi posledica dejstva, da so med politiki (»voditelji«) le redki intelektualno usposobljeni »potrošniki« akumuliranega znanja ali večji njegovega prenašanja v prakso. Vzemimo za primer, koliko politikov sploh razume ali se »zna« pogovarjati z ekonomisti in drugimi eksperti za vprašanja, ki so družbeno in politično relevantna. Nekateri izmed njih tak očitni manko rešijo na ta način, da uporabijo kakega (voljnega) intelektualca ali intelektualno spoznanje za »figov list«.

O vlogi intelektualcev ni mogoče govoriti na splošno ali neodvisno od konteksta časa ali dobe, v kateri živijo in delajo. Številna dela že v njihovem naslovu opredeljujejo različne vloge, ki so jih intelektualci bodisi igrali bodisi izpustili priložnost, da bi se javno angažirali. Tako sta, na primer, Konrád in Szelényi (1979) intelektualcem napovedala evolucijo iz sloja v razred, medtem ko so se avtorji nekaj deset let pozneje (Furedi 2006, Rizman 2012 et al.) spraševali, kje so se ti na tej poti, če so se po njej sploh namenili hoditi, izgubili. Ne manjka tudi bolj kritičnih ocen o tem, da je današnja vloga intelektualcev v 21. stoletju le še blede senca herojske vloge, ki so jo ti odigra(va)li v minulem 20. stoletju. Vmes ali tudi že pred tem pa so vendarle padale še ostrejše ocene, ki so govorile o »izdaji« (Benda 1959), ki so jo zagrešili nekdanji »varuhi resnice« – intelektualci, čeprav je na drugi strani res, da so jih pozneje demantirali zgodovinski dogodki. Pri tem merimo na revolucionarni preobrat leta »1989«, v katerem je bilo mogoče ponovno prepoznati »herojsko« vlogo najbolj izpostavljenih intelektualcev.

Iz poznejše zgodovinske perspektive so očitki Bende razkrili naslednji paradoks: s tem, ko je leta 1927 ta francoski esejist in moralist intelektualce obtožil, da so z zavzemanjem nacionalističnih stališč (interesov) izdali univerzalistični diskurz resnice, ki pritiče intelektualcem, so poznejši kritiki intelektualcem, ki so zagovarjali Stalina, ravno nasprotno očitali prav tako »izdajo« zaradi njihove, v tem primeru univerzalistične, obrambe komunističnih idealov. Na podlagi t(ak)e zgodovinske izkušnje je Müller (2012) usmeril poslanstvo intelektualcev na polje razkrivanja (Zolajev »J'Accuse!«) družbenih krivic, družbenoekonomskih neenakosti in ne nazadnje tudi evropskega (neo)kolonializma.

Z reduciranjem vlog intelektualcev na »izdajo« in »herojstvo« se zabriše dosti kompleksnejši in bolj pluralen repertoar vlog, ki so jim v resnici na voljo. Omenimo kot primer dve taki vlogi, ki ne preneseta teže omenjenih skrajnih oznak: Bura-woyev (2007) zagovor »javnega intelektualca« (angl. public intellectual) ter etični imperativ »odgovornosti intelektualca«, za katerega se zavzema in ga tudi dolga desetletja demonstrira Chomsky (1971).

Koncept »javnega intelektualca«

Čeprav se oba zamišljena koncepta vlog dopolnjujeta, pa je vendarle treba ohraniti njune specifične oz. distinktivne posebnosti. Za Burawoya je treba reči, da je njegov osrednji prispevek zavezan »javni sociologiji« (angl. public sociology), ki implicira angažiranost intelektualcev v javnem življenju. Zanj kot enega izmed najbolj izpostavljenih in lucidnih ameriških sociologov lahko rečemo, da se pri zavzemanju za »javno sociologijo« opira na že dolgo preminulega Millsa (1959), ki sicer v svojih delih praviloma ne naslavlja obeh omenjenih družbenih vlog intelektualcev, čeprav ju je v socioloških razpravah predpostavljal, če že ne izrecno napovedal. Pri tem merimo na Millsove nemara največkrat citirane in tudi cenjene besede v sociologiji 20. stoletja, s katerimi je sociološko imaginacijo opredelil kot tisto presežnost duha in misli, ki prevaja zasebne/osebne (angl. private) težave v javne probleme. Čeprav Mills ni natančneje nakazal tega, kako bi bilo mogoče zasebne/osebne težave prevesti v javne probleme ter kdo bi lahko bili njihovi agensi ali strukturalne ovire, pa je vseeno odprl pomemben vidik, ki se mu družboslovne vede ne bi smele odpovedati, ne da bi pri tem izgubile velik del svoje profesionalne legitimnosti.

Z zasebnimi/osebnimi težavami meri Mills na take dalj časa trajajoče izkušnje, ki se nanašajo na brezposelnost, bolezen, ločitev zakonskih partnerjev, kriminal in druge oblike nasilja, zadolženost, revščino itd. V primerjavi z zdravorazumskim dojetjem teh težav, v katere so vpleteni posamezniki, družine na različnih ravneh kolektivnega delovanja in bivanja, se je mogoče s sociološko imaginacijo dokopati do družbenih vzrokov za nastale težave, med katerimi prevladujejo pojavi neenakosti in nevzdržni delovni pogoji, omejene možnosti izobraževanja, tveganje, nanašajoče se na okolje, ter razne vrste prikritega (latentnega) nasilja.

Javno izpostavljanje take vrste individualnih težav kot družbenih problemov, za katere je treba poiskati rešitve, postaja toliko nujnejše v času, ko postaja država pod pritiskom neoliberalne doktrine čedalje manj občutljiva za probleme povečevanja družbene neenakosti, osiromašenje vsakodnevnega življenja ljudi ter marginalizacijo najranjlivejših družbenih skupin. Še več, država in njej podrejeni aparati postajajo vedno sovražnejši do alternativnih primerov prakse na tem področju, kar mora ne nazadnje pripeljati ali je že pripeljalo do tega, da se zagovorniki socialne pravičnosti (intelektualci in druge profesionalne skupine) odvrtaajo od države in nadaljujejo svoja alternativna prizadevanja v sferah civilne družbe in s strani neoliberalne države prizadetih lokalnih oz. družbenih skupnostih.

Za Millsovo (1959) sociološko imaginacijo sta ključni na eni strani konfrontacija z dominantno ideologijo, ki proizvaja socialne krivice, in na drugi ponujanje alternative: družbenih in institucionalnih mehanizmov za njihovo obvladovanje. Če se opremo na zgodovino, ponuja ta številne dokaze za pomembne premike, tj. napredek v njej, ravno zahvaljujoč njihovem utopičnemu zamišljanju in delovanju. Vendar pri tem njihovega delovanja ni mogoče zožiti na pojav vsakodnevnega aktivizma, ki je sam sebi namen. Tej čeri se lahko (javni) intelektualci izogonejo edinele tako, da pri svojem delu povezujejo deskriptivne in razlagalne (diskurzivne) postopke, ko predlagajo posamezne rešitve.

Pri tem javna sociologija oz. kritični (refleksivni) sociologi ne začenjajo iz ničelne točke. Na eni strani se lahko oprejo na bogato tradicijo klasičnih socioloških prispev-

kov, ki sintetizirajo omenjeno deskriptivno in kritično (refleksivno) produkcijo znanja, na drugi strani, v smislu relevantnosti in obojestranske »uporabnosti«, pa je vse to povezano z obstojem zdrave in vibrantne civilne družbe, brez katere bi sociologija doživela usodo alkimije. Sociologija je potemtakem usposobljena za nadaljevanje in tudi nadgradnjo svoje tradicije nasprotovanja tržnemu redukcionizmu in ubikvitarni komodifikaciji (Burawoy 2013), ki grozita, da bosta uničila družbo in v končni posledici tudi preživetje človeške vrste. Na skupni točki kritike tržnega redukcionizma, ki je v zadnjih dobrih treh desetletjih vladavine neoliberalizma kulminiral v tržni fundamentalizem, so se znašli klasični sociološki misleci, ki sicer predstavljajo različne usmeritve znotraj te vede. Tu imamo v mislih predvsem Marxovo kritiko kapitalizma, Durkheimovo kritiko abnormalnih (sociopatoloških) oblik družbene delitve dela, Webrovo kritiko racionalizma in Parsonsovo kritiko utilitarizma.

Ideja »javnih intelektualcev« je med nekaterimi intelektualci naletela na odpor in ugovore, češ da gre za oksimoron. Nasprotovanja se opirajo na trditev, da intelektualci ne morejo biti »javni«, ker jih to, kar so, dela njihova izločitev oz. distanca do javnega okolja, brez katere bi ostali prikrajšani za svojo kredibilnost. Z vstopom v javno sfero se ti kompromitirajo kot intelektualci in kot znanstveniki. Zagovorniki »javnih intelektualcev« na drugi strani zatrjujejo, da definicija intelektualcev vključuje uporabo intelektualnih resursov pri njihovem javnem angažiranju. Ne obstaja namreč nekaj takega, kot je »zasebni intelektualec«. Pri tem pa je povsem logično, da intelektualec s svojimi besedami in argumenti išče in se obrača na javnost. Ne nazadnje je tisto, po čemer se intelektualci razlikujejo od znanstvenikov, ravno to, da delujejo prvi prvenstveno v javnosti oz. javno.

Chomsky: »odgovornost intelektualcev«

Čeprav se v zvezi z razumevanjem vloge intelektualcev pri Chomskem (1971) največkrat omenja njegova sintagma o »odgovornosti intelektualcev«, pa je ta avtor previden pri njeni pretirani rabi. Razlog za to je na dlani: predvsem nevarnost zlorabe pri tistih (državi, avtoritarni politiki), ki želijo na različne načine omejevati njihovo svobodo in kritično mišljenje. Poleg tega njihove »odgovornosti« ni mogoče prenašati na področja, na katerih zaradi kompleksne, kontingenčne in fluidne narave vprašanj, s katerimi se ukvarjajo, ni mogoče napovedati in zato tudi ne odgovarjati za nenamerne oz. negativne (škodljive) posledice njihovih idej in aktivnosti, povezanih z njimi. Če hočemo biti pravični do Chomskega, je treba o njej povedati kaj več kot pa o goli in abstraktni zapovedi.

Zaradi njihovega privilegiranega statusa v družbi in znanja, s katerim razpolagajo, je odgovornost intelektualcev nedvomno dosti večja od tiste, ki bi jo naložili ljudem, ki so za tak privilegij prikrajšani. Chomsky na prvo mesto postavlja poštenost, se pravi odgovornost intelektualcev, da govorijo (in pišejo) resnico ter da razkrinkujejo laži. Ne le politikom, temveč tudi drugim morajo intelektualci velikokrat povedati tisto, kar ljudje sicer neradi slišijo. Chomsky, ki je pogosto tudi za ceno osebnega tveganja zagovarjal radikalna nacional(istič)na gibanja v tretjem svetu, tudi ni skrival tega, da ni imel pri tem nobenih iluzij o njihovih slabostih in stranpoteh. Na nekem srečanju s palestinskimi intelektualci je na primer Palestinsko osvobodilno organizacijo (PLO) označil za teroristično. Tisti del intelektualne elite, ki služi vsakokratni eliti na oblasti, se v bistvu postavlja na antiintelektualno

stališče. Isto pa velja po njegovem tudi za intelektualce, ki jih izključno zanima uklanjanje množičnim medijem in nenehno pridobivanje njihove pozornosti oz. naklonjenosti. V nekem pogovoru je Chomsky povedal, da govori isto oz. ne razlikuje med delavcem ali kmetom nekje v Kentuckyju ali novinarjem. Sam se tudi nima za karizmatičnega in vznesenega govornika, še manj pa mu gre za to, da bi svoje poslušalce/bralce spreobračal. Njegov namen je, da ljudi informira in jih pripelje do tega, da sami razmislijo o tem, kaj je resnica oz. kaj je prav.

Kot navaja Barsky (2007, 320, 321), Chomsky najbolj ceni in tudi sodeluje z intelektualci, ki se ne ustrašijo pred osebnim tveganjem, ko vztrajajo pri svojem osebnem prepričanju. V tem smislu vključuje »odgovornost intelektualcev« tudi ta lastnost, da so skromni in da se zavedajo omejitev, pri čemer misli predvsem na močne interese v ozadju družbenega odločanja, na katere naletijo pri svojem delovanju. Pomemben del njihovih prizadevanj mora biti usmerjen v ustvarjanje pogojev v njihovem družbenem okolju (civilna družba), v katerem se bo slišalo besede javnih intelektualcev, in da bo ta igrala vlogo katalizatorjev družbenih sprememb. Pri tem Chomsky ni ujetnik kake rigidne definicije intelektualcev, sploh pa ne tistih, ki jih je mogoče uvrstiti v »mainstream«. Vsaka dovolj široka definicija, če je ta sploh potrebna, bi po njegovem morala upoštevati realne učinke in delo posameznikov, ki stojijo za svojim prepričanjem in delujejo v svojem družbenem okolju, pogosto ne pod soji medijskih žarometov, in katerih družine skupaj z njimi prevzemajo resno tveganje in plačujejo za njih tudi znatno ceno (ta vključuje fizično in psihično trpljenje).

Chomsky je zaskrbljen nad dejstvom, da se razen častnih izjem veliko intelektualcev zadovoljuje z elitistično vlogo »sekularne duhovščine«, kar predstavlja čaščenje državne religije, skrupulozno pridobivanje profita ter oboževanje tako imenovanega svobodnega podjetništva. V ZDA, kjer je po njegovem mnenju ta vloga v primerjavi z intelektualci v Evropi še očitnejša, liberalno usmerjeni intelektualci niti ne skrivajo, da prevzemajo vlogo propagandistov države s tem, ko mnogi med njimi bodisi neposredno bodisi posredno zagovarjajo stališče, da demokraciji koristi, če živijo ljudje v njihovo dobro v nevednosti. V več njegovih drugih delih se je Chomsky – skupaj s Hermanom – (1988) podrobneje ukvarjal s paradoksom, da je »prostovoljno podrejanje«, oprto na dirigirano »produkcijo soglasja« ali s strani najvplivnejših in premožnih interesov (korporacij), sploh mogoče v družbi, ki se ima za netotalitarno, kakršna je ameriška.

Javno delovanje intelektualcev te izpostavlja različnim osebnim diskreditacijam s strani varuhov politične ortodoksности. Pri tem so najpogosteje pri roki napadi na njihov karakter (osebni značaj), njihove življenjske izbire in slog, ne nazadnje pa tudi opozorila, da gre za duševno bolne osebe. Žal se taki primeri niso končali skupaj s propadom Sovjetske zveze, v kateri so kritike (disidente) zaprli v psihiatrične ustanove, temveč se s podobnimi primeri prakse, čeprav ne tudi z zapiranjem, srečujemo v demokracijah, ki se ponujajo kot vzorne. Znan je primer Daniela Ellsberga, ki je z objavo *Pentagon Papers* razkril najmračnejše in najbolj kriminalne vidike ameriške vojne v Vietnamu, čemur je za časa predsednika Nixona sledila »kazen«: razkritje Bele hiše, da so se njeni uslužbenci poskušali nezakonito dokopati do Ellsbergovega dosjeja pri njegovem psihiatru.

Na podoben način so v zadnjem času komentatorji, ki so uglašeni z uradno ameriško politiko, opisovali Bradleya oz. Chelsea Manninga in Juliana Assangea

kot duševno nestabilni osebi. Nobelovega nagrajenca s področja ekonomije Paula Krugmana, ki je neusmiljeni kritik uradne ekonomske politike (še posebej družbeno in ekonomsko rušilne neoliberalne doktrine), iz istih krogov prav tako – kritika, omejena na *ad personam* – demonizirajo na različne načine, da nastopa z agresivnimi stališči, da ne spoštuje integritete tistih, ki jih kritizira, skratka, da gre za osebo, katere argumenti niso verodostojni. Najhujše kritike ali boljše napade pa doživlja Noam Chomsky. Nanj se je zgrnilo vse mogoče: od obsodb, da je zaradi svojih kritičnih stališč do izraelske države antisemit in Jud, ki »sovraži samega sebe« in praktično piše iz »pekla« ter je brez slehernega upanja; nadalje »alfamoški, ki hoče za vsako ceno zmagati in pri tem uporablja najbolj surove(!) in do kraja poenostavljene argumente«, na koncu pa še ta, da njegovo več kot šest desetletij trajajoče delovanje ni v ničemer prispevalo k potrebnim spremembam v svetu. V resnici je seveda nasprotno: na svetu bi težko našli intelektualca, ki je toliko kot Chomsky vplival na politično razmišljanje ljudi o političnih vprašanjih, med njimi predvsem o krivicah in kršenju človekovih pravic, in jih v tej zvezi pozival na državljansko angažiranost. Večina takih kritik ne skriva svoje odkrite namere, da je treba tega vplivnega misleca utišati.

»Zgodovinska resonančnost« intelektualcev v strukturno spremenjeni družbi

Oba obravnavana koncepta, ki pričakujeta oz. nalagata intelektualcem kritično družbeno angažiranje izrecno nasprotujeta trditvam, da so z nastopom »konca ideologije« (Bell) in »konca zgodovine« (Francis Fukuyama) praktično odpravljeni sociološki razlogi za njihovo izpostavljeno javno delovanje. Jacoby (1987, 2010, 2012), ki sicer ne verjame, da je kdajkoli obstajala »zlata« doba za intelektualce, je še radikalnejši, ko piše o »zadnjih intelektualcih«, »o svetu brez intelektualcev«, o »slabih intelektualcih« in podobno, ki jih spremljajo očitki konservativcev, da ti ne razumejo »genialnosti trga«, da so »elitistični« in poleg tega ne poznajo ali preprosto ignorirajo empirična dejstva. V Veliki Britaniji in tudi v Združenih državah Amerike je močno zakoreninjeno spoznanje, da je mogoče o pravih intelektualcih govoriti v tujih kulturah, na primer v Franciji. V prvi omenjeni državi sta filozof A. J. Ayer in George Orwell celo postavila pod vprašaj sam koncept intelektualca.

Če izginejo intelektualci, se zastavlja vprašanje, kdo bo usmerjal javno mnenje. Franz (2007, 102) spomni na odgovor Friedricha von Hayeka, ki s svojim brez-kompromisnim zavračanjem ekonomskega planiranja zatrjuje, da prava svoboda temelji na intelektualni skromnosti v korist »superiorne inteligence trga in na njem oblikovanih cen«. Ob tem Franz dodaja opozorilo Karla Polanyija, da je reduciranje intelektualcev na eksperte z namenom zagotavljanja optimalne svobode v bistvu utopični ideal, ki pa ga prav tako vsiljuje oseba, ki ne more ubežati pred tem, da nosi sama (javno) breme intelektualca.

Intelektualci se po Judtu (2012) ne bi smeli izneveriti (morali bi torej sprejeti to breme) tisti izbiri njihovega javnega delovanja, ki je po njegovem »zgodovinsko resonančno« in ki kot tako zagotavlja njihov vpliv v družbi. Zavzemanje za končanje ali vsaj postopno odpravljanje erozije demokracije in človekovih pravic ostaja še naprej velika priložnost, izziv in odgovornost. V zvezi z demokracijo se lahko po(d)učimo od starih Grkov, ki so vedeli, da je večja verjetnost, da bo demokracija namesto totalitarizmu, avtoritarizmu ali oligarhiji podlegla skorumpirani različici

same sebe. V tem smislu bi morali intelektualci zapolniti velik in zevajoči družbeni prepad med tistimi, ki vladajo, in onimi, ki se jim vlada.

V »času koncev« (Kingsnorth 2013), po padcu berlinskega zidu (1989) in zlomu državnih socialističnih sistemov se je, kot ugotavlja aktualni predsednik Irske, sociolog in pesnik Michael D. Higgins (2012), udejanjila utopična distopija desnice: politiki in posledično vlogi javnih intelektualcev je zdaj v skladu z nauki Friedricha von Hayeka in Karla Popperja preostala le še vloga, ki je podrejena delovanju nereguliranega prostega trga. Pri tem se intelektualcev ne sprašuje več, ali je kaj dobro ali slabo, temveč, ali nekaj deluje (učinkovitost) ali ne deluje (neučinkovitost). Higgins (ibid.) opozarja, da smo v tej zvezi prezrli sporočilo Bertranda Russlla v knjigi z naslovom *Power: A New Social Analysis*, ki jo je izdal leta 1938, o čemer pa je tudi predaval že dve leti prej, v kateri je napovedal manipulacijo politikov z množicami oz. z njihovim kolektivnim dirigiranjem: »Če zberete množico, še posebej pa, če igra pri tem glasba, lahko to prepričate, v karkoli hočete«.

Po Higginsu smo se danes znašli v intelektualni krizi, ki je precej resnejša, kot pa je mogoče reči za ekonomsko oz. finančno krizo. Higgins v tej zvezi omenja kanadskega filozofa Charlesa Taylorja, da ni glede na katastrofalno stanje, ki zadeva družbo in njeno socialno kohezijo, nič bolj iracionalnega, kot je neregulirani prosti trg. Posledica tega je ukinjanje produktivnega sožitja med državo in njenimi državljani, v skrajni posledici pa se izteče v zanikanje javne sfere v korist z ničimer omejene vladavine prostega trga – to pa potegne s seboj tudi postopno odpravljanje demokracije. Lillegard in Samalavicius (2012) poleg tega razširita odgovornost za intelektualno krizo še na konformizem intelektualcev, tj. zlorabo ali neuporabo kritičnega mišljenja, ki se razkriva v vse bolj razraščajočem in modnem relativizmu. Sem lahko uvrstimo tudi tiste intelektualce, ki si nadenejo masko »levičarskega« ali »desničarskega« idealizma, da bi zbrisali svoje brezobzirno in brezvestno zasledovanje izključno sebičnih (bodisi materialnih bodisi statusnih) koristi.

Današnje vloge intelektualcev ni mogoče misliti mimo razsvetljskega projekta, tj. preseganja njihove specifične (profesionalne) izkušnje z razumom, racionalnostjo, znanostjo in s svobodo. Šele iz zavezanosti tem univerzalnim načelom lahko intelektualci, kot zatrjuje Bourdieu (1988), govorijo in delujejo v imenu celotne družbe – »vest družbe« in se na ta način izognejo partikularističnim skušnjavam, na katere je opozarjal Benda. Strukturne družbene spremembe, ki jih lahko prepoznamo v marketizaciji, profesionalizaciji in institucionalizaciji intelektualnega življenja (Furedi 2006, 38, 43), prispevajo k zatonu tradicionalnega kritičnega intelektualca, čeprav ne tudi k njegovemu dokončnemu »koncu«, kot se eni bojijo in upajo drugi – oboji iz intelektualnih vrst.

Tak »konec« pa moramo v tem smislu razumeti tudi kot priložnost za izumljanje nove vloge za intelektualce v »tržno« dirigirani in strukturno predelani družbi. V času, ko je za izobraževanje, znanje in intelektualno delo še vedno veliko, če ne še večje povpraševanje kot kdajkoli prej, je tako upanje na realnih tleh. Ena od zadnjih ponudb na intelektualnem »trgu«, ki ta optimizem upravičuje, je zagotovo razvijajoča se paradigma »javnega intelektualca«, ki utegne zgodovinsko nihalo »intelektualca – interpreta«, če si sposodimo Baumanove besede (1987), ponovno zavihetati k »intelektualcu – zakonodajalcu«. Najprepričljivejši znak v tej smeri je, ko se intelektualci zavejo svoje odgovornosti do družbe ter v skladu s tem spoznanjem sprejmejo izziv vplivanja in oblikovanja javnega mnenja.

Literatura

- Barsky, Robert F. 2007. *The Chomsky Effect – A Radical Works Beyond the Ivory Tower*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Bauman, Zygmunt. 1987. *Legislators and Interpreters: On Modernity, Postmodernity and Intellectuals*. Cambridge: Polity Press.
- Bell, Daniel. 1960. *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. New York: The Free Press.
- Benda, Julien. 1959. *The Betrayal of the Intellectuals*. Boston, Mass.: The Beacon Press.
- Bourdieu, Pierre. 1988. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.
- Burawoy, Michael. 2007. Private Troubles and Public Issues. V: A. Barlow (ur.), *Collaborating for Social Justice*, 125–133. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Burawoy, Michael. 2013. Epilogue: The Future of Sociology. V: R. Brym (ur.), *New Society* 349–356. Toronto: University of Toronto Press.
- Carlyle, Thomas. 1993/1841. *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*. Berkeley: University of California Press.
- Chomsky, Noam, in Edward S. Herman. 1988. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Chomsky, Noam. 1971. *American Power and the New Mandarins*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Franz, David. 2007. Intellectuals and Public Responsibility. *The Hedgehog Review* 9, 1, 98–104.
- Furedi, Frank. 2006. *Where Have All the Intellectuals Gone? 2*. izd. London: Continuum.
- Gattone, Charles F. 2006. *The Social Scientist as Public Intellectual: Critical Reflections in a Changing World*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Goldstein, Evan R. 2013. The Would-Be Philosopher-King. *The Chronicle of Higher Education*, 4. november. <<http://chronicle.com/article/The-Would-Be-Philosopher-King/142715/>>
- Gouldner, Alvin W. 1979. *The Future of Intellectuals and the Rise of New Class*. London: Macmillan Press.
- Gutting, Gary. 2011. Intellectuals and Politics. *The New York Times*, 7. december.
- Hall, Stuart, in Alan O'Shea. 2013. The Danger of Common Sense. *Open Democracy*, 4. november. <<http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/stuart-hall-alan-oshea/danger-of-common-sense>>
- Higgins, Michael D. 2012. Public Intellectuals and a Democratic Crisis. <<http://www.president.ie/index.php?section=5&speech=1068&lang=eng>>
- Jacoby, Russell. 1987. *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe*. New York: Basic Books.
- Jacoby, Russell. 2010. Why Intellectuals Are All Bad. *The Chronicle of Higher Education*, 14. februar.
- Jacoby, Russell. 2012. Dreaming a World With No Intellectuals. *The Chronicle of Higher Education*, 16. julija. <<http://chronicle.com/article/article-content/132813/>>
- Judt, Tony. 2012. On Intellectuals and Democracy. *The New York Review of Books*, 22. marec. <<http://www.nybooks.com/articles/archives/2012/mar/22/intellectuals-and-democracy/>>
- Kingsnorth, Paul. 2013. The Age of Endings. *Transformation*, 7. avgust. <<http://www.opendemocracy.net/print/74572>>
- Konrád, George, in Ivan Szelényi. 1997. *The Intellectuals on the Road to Class Power*. Brighton: The Harvester Press.
- Lillegard, Norman, in Almantas Samalavicius. 2012. Ideology or Truth? The Uses and Abuses of Critical Thinking. *Eurozine*, 11. julija. <<http://www.eurozine.com/articles/2012-11-07-lillegard-en.html>>
- Mannheim, Karl. 1936/1929. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. New York: Harcourt, Brace.
- McGowan, John. 2007. The Intellectual's Responsibilities. *The Hedgehog Review* 9, 1, 47–60.
- Mills, C. Wright. 1959. *The Sociological Imagination*. London: Oxford University Press.
- Müller, Jan-Werner. 2012. The Failure of European Intellectuals. *Eurozine*, 4. november. <<http://www.eurozine.com/articles/2012-04-11-muller-en.html>>
- Nietzsche, Friedrich. 1956. *The Birth of Tragedy and the Genealogy of Morals*. New York: Doubleday.

- Posner, Richard. 2003. *Public Intellectuals – A Study in Decline*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Rizman, Rudi. 2012. Missing in Democratic Transition: Intellectuals. V: L. Donskis (ur.), *Yet Another Europe after 1984 – Rethinking Milan Kundera and the Idea of Central Europe*, 95-108. Amsterdam: Rodopi.
- Russell, Bertrand. 1938. *Power: A New Social Analysis*. London: Allen & Unwin.
- Shils, Edward. 1972. *The Intellectuals and the Powers and Other Essays*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sowell, Thomas. 2012. *Intellectuals and Society*. New York: Basic Books.